

บทคัดย่อ

โครงการการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา คือ (1) เพื่อหาแนวทางการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี โดยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (2) เพื่อประสานและแสวงหา หน่วยงานภาคที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนการพัฒนาทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี อันจะนำไปสู่การพัฒนาทิศทางการแก้ไขปัญหาของตนเองอย่างเป็นรูปธรรม และ (3) เพื่อสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาโครงการวิจัยที่เป็นโจทย์ร่วมของชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี อย่างน้อย 4 โครงการ

ผลการดำเนินงานตลอดระยะเวลาโครงการ พบว่า

1. ทุนชุมชน

ทุนชุมชน หมายถึง สรรพสิ่งใดๆ ก็ตามที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและเกิดขึ้นจากฝีมือหรือมันสมองภูมิปัญญาที่มีมูลค่าหรือคุณค่าของมนุษย์ ได้แก่ (1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติหรือทุนระบบนิเวศ (2) ทุนวัฒนธรรม (3) ทุนภูมิปัญญา และ (4) ทุนความพร้อมของพื้นที่ ดังนี้

1.1 ทุนทรัพยากรธรรมชาติหรือทุนระบบนิเวศ คือ ทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนอาศัยหล่อเลี้ยงสมาชิกชุมชนและสืบทอดความเป็นชุมชน ซึ่งสำหรับชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ก็คือ ทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง อันครอบคลุมถึงป่าชายเลนและหญ้าทะเลในอ่าวปัตตานี

1.2 ทุนวัฒนธรรม คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกในชุมชนและเครือข่ายชุมชนที่มีลักษณะของการพึ่งพาอาศัย

1.3 ทุนภูมิปัญญา คือ ภูมิรู้ที่ชาวบ้านสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อความอยู่รอดและพัฒนาตนเอง ซึ่งรวมถึงความรู้ในการเข้าใจ เข้าถึงและใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิรู้ในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ภูมิรู้ในการดูแลคุณภาพชีวิต ภูมิรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้าน และความรู้สมัยใหม่

1.4 ทุนความพร้อมของพื้นที่ ประกอบด้วย สถานที่ในการแปรรูปอาหารทะเล ทักษะความพร้อมของบุคคลและความร่วมมือกับภาคส่วนต่างๆทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชนและสื่อมวลชน

2. แนวทางการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี

แนวทางในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้าน แบ่งเป็น 3 ประเด็น คือ (1) เป้าหมายและแนวทางในการพัฒนาทุนชุมชน (2) การค้นหาแนวทางการพัฒนาทุนชุมชนผ่านกรณีศึกษาจากพื้นที่ที่มีประสบการณ์ในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านในภาคใต้ และ (3) การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

2.1 เป้าหมายและแนวทางในการพัฒนาทุนชุมชนเป้าหมาย

เป้าหมายในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจ เพื่อสนับสนุนผลผลิตสัตว์น้ำจากชุมชนประมงพื้นบ้านที่จับมาโดยเครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ลดการถูกกดราคาจากตลาดและเพื่อสนับสนุนการผลิตอาหารทะเลสด อาหารทะเลแปรรูป แบบคุณภาพปลอดภัยสู่ผู้บริโภค และเป้าหมายที่สำคัญ

เป็นการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีทุกเพศ ทุกวัย และทุกศาสนา ประกอบด้วย คนที่ไม่มีงานทำ กลุ่มเยาวชนที่เป็นกลุ่มเสี่ยง กลุ่มหญิงหม้ายจากสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้สามารถประกอบอาชีพตามทักษะความสามารถและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของตนเอง และมีรายได้เพียงพอต่อการยังชีพ

แนวทางในการพัฒนาทุนชุมชน ประกอบด้วย

- การพัฒนาความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพอาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเสริมสร้างจิตวิญญาณในการเป็นผู้ประกอบการด้วยตนเองและการสร้างจิตสำนึกในการรักษาสິงแวดล้อม และหลีกเลี่ยงการทำลายสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง
- การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อความเข้มแข็งให้สถาบันครอบครัวไม่ว่าจะเป็นการเสริมสร้างทักษะในการประกอบอาชีพเพื่อรายได้ที่ยั่งยืน
- การส่งเสริมและสนับสนุนการรวมตัวของสมาชิกในชุมชนและการสร้างเครือข่ายชุมชน ให้มีส่วนร่วมในการดูแล จัดสรรและสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน
- การสนับสนุนให้เด็ก เยาวชน และผู้ใหญ่ทำงานในชุมชน มีทักษะในการทำงานและดำรงชีวิตในโลกยุคใหม่อย่างเหมาะสม รู้จักการทำงานเป็นทีม มีความรักและผูกพันกับชุมชน ภูมิใจกับงานที่ทำ และมีจิตสำนึกถึงหน้าที่และความรับผิดชอบต่อชุมชน สังคม มีจิตสาธารณะรวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- การพัฒนาระบบฐานข้อมูลบุคลากรที่เป็นภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนทุกประเภท โดยจัดทำเป็นทำเนียบ
- การเร่งฟื้นฟูวัฒนธรรมที่ดีงาม เช่น ความเมตตา กรุณา เอื้ออาทร ความกตัญญูรู้คุณ การอ่อนน้อมถ่อมตน มีความรัก และภาคภูมิใจในท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและความอบอุ่นแก่ครอบครัวชุมชน รวมทั้งการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น
- การสร้างค่านิยมให้ผู้นำท้องถิ่นมีความรู้ ความเข้าใจในการแก้ปัญหา
- การสร้างความร่วมมือจากภาคส่วนต่างๆ อย่างเป็นเครือข่าย
- การส่งเสริมความเสมอภาคผู้หญิงและผู้ชายในชุมชน ส่งเสริมให้ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน

2.2 การค้นหาแนวทางการพัฒนาทุนชุมชนผ่านกรณีศึกษาจากพื้นที่ที่มีประสบการณ์ในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านในภาคใต้ เพื่อสร้างการเรียนรู้ให้กับชาวประมงพื้นบ้านได้เรียนรู้เชิงประจักษ์ด้วยตนเอง เพื่อนำมาปรับใช้กับการพัฒนางานในลักษณะเดียวกันในชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ในอนาคต และเป็นการทบทวนว่ามีพื้นที่ไหนบ้างที่มีการทำกิจกรรม มีประสบการณ์ในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านและการศึกษาวิจัยที่ใกล้เคียงกันและมีการดำเนินงานอย่างไร

2.3 การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี

การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี เป็นการสร้างปฏิบัติการเรื่องเศรษฐกิจชุมชนใน 3 ประเด็น คือ

2.3.1 การจัดส่งอาหารทะเลสดพร้อมการตัดแต่ง เป็นการสะท้อนภาพให้เห็นจุดยืนในการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยยืนอยู่บนพื้นฐานของการให้ความสำคัญกับการนำส่งอาหารทะเลคุณภาพถึงมือผู้บริโภค พร้อมทั้งนำเรื่องเล่าเบื้องหลังของปลาแต่ละตัวเดินทางควบคู่ไปพร้อมกับอาหารทะเลนั้นด้วย ทั้งนี้เพื่อมุ่งสร้างการเรียนรู้ให้กับกลุ่มผู้บริโภคที่อยู่ห่างไกล อันจะเป็นแนวทางหนึ่งที่เปิดช่องทางให้ชาวประมงพื้นบ้านซึ่งเป็นผู้ผลิตสามารถขายอาหารทะเลสดให้กับผู้บริโภคได้ในราคาที่ เป็นธรรมมากขึ้น พร้อมทั้งสร้างการเรียนรู้ สร้างความเข้าใจร่วมผ่านการสื่อความหมายที่ทางชุมชนมุ่งหวังจะสื่อสารออกไปยังผู้บริโภคอีกด้วย

2.3.2 การแปรรูปอาหารทะเล เป็นการให้ความสำคัญกับ “การสร้างคุณค่าและความสัมพันธ์ทางสังคม” มากกว่าการแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าของสินค้าในเชิงการค้า ประกอบด้วย การแปรรูปปลาเกลือเค็ม ปลาอินทรีเค็ม กะปิ กุ้งเค็ม และข้าวเกรียบปลา

2.3.3 การตลาด

- การจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน เพื่อเพิ่มช่องทางการจำหน่ายสินค้า
- การตลาดหลักๆในชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีมี 3 กลุ่ม คือ
 - การจัดจำหน่ายโดยใช้ช่องทางเพจ : ภูเขาเค็ม อินทรีเค็ม "โอริงปันตัย" <https://www.facebook.com/orangpantai>
 - การจัดจำหน่ายให้กับหน่วยงานภาครัฐ เช่น ศอ.บต. อำเภอกันตัง จังหวัด ที่ต้องการแสวงหาผลิตภัณฑ์ของชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นเพื่อนำไปเป็นของฝากแก่ผู้มาเยี่ยมชม และ หน่วยงานเอกชน เช่น บริษัท โรงแรม ที่นำผลิตภัณฑ์ไปประกอบเป็นเมนูอาหารของโรงแรม
 - การจัดจำหน่ายผ่านงานแสดงสินค้าในจังหวัด

3. งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจ

3.1 หลักการเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นงานที่มุ่งเน้นให้ชาวบ้านใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือตามแนวคิดและวิธีการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทั้งในเชิงเนื้อหาและกระบวนการ ภายใต้หลักการว่า “เป็นปัญหาของชาวบ้าน ชาวบ้านเป็นทีมวิจัย และมีปฏิบัติการเพื่อแก้ปัญหา”

3.2 การนำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจ

ชาวประมงพื้นบ้านได้นำทุนของชุมชนมาพัฒนาเป็นทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนโดยผ่านการเรียนรู้โดยการปฏิบัติการจริงของกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น เช่น

3.2.1 การส่งอาหารสดให้กับผู้บริโภค

- ชาวประมงพื้นบ้านได้ทำการบันทึกข้อมูลสัตว์น้ำที่ได้จัดส่งให้กับผู้บริโภค ประกอบไปด้วยชุมชนที่จับสัตว์น้ำได้ น้ำหนักของปลา การสูญเสียเนื้อปลาภายหลังจากการตัดแต่ง เพื่อเป็นฐานข้อมูลของชุมชน
- การปรับเปลี่ยนการใช้ลั้งโฟมเม็ดพลาสติกมาเป็นกล่องเทอร์โม ไดนามิกส์ เพื่อทดลองการใช้วัสดุทดแทนลั้งโฟม ที่สามารถเก็บรักษาความเย็นได้ดีขึ้น รวมทั้งสามารถลดปริมาณขยะที่เกิดจากลั้งโฟมได้
- ชาวประมงพื้นบ้านได้มีการสังเกตและปรับแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่น การเก็บรักษาความสดของปลาในระหว่างการส่งปลาสดไปยังผู้บริโภค

3.2.2 การแปรรูปอาหารทะเล

ในกระบวนการนำทรัพยากรสัตว์น้ำมาแปรรูป ชาวประมงพื้นบ้านจะต้องมีการเรียนรู้ว่าในแต่ละฤดูกาลมีสัตว์น้ำชนิดใดบ้าง มีการชุกชุมของสัตว์น้ำอะไรในพื้นที่ไหน ซึ่งชาวประมงพื้นบ้านได้มีการรวบรวมฐานข้อมูลดังกล่าว นำมาจัดทำเป็นปฏิทินการจับสัตว์น้ำเพื่อเป็นการสื่อสารให้ผู้บริโภคได้เรียนรู้ว่า ในพื้นที่ชุมชนประมงพื้นบ้านจะมีลักษณะแตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ การผลิตสัตว์น้ำแปรรูปในแต่ละช่วงของฤดูกาลจะแตกต่างกัน ซึ่งปฏิทินการจับสัตว์น้ำนั้น ทำให้ผู้บริโภคสามารถเลือกบริโภคสัตว์น้ำได้ตรงตามความต้องการในแต่ละช่วงฤดูกาล

การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาการเรียนรู้ที่มีรากฐานมาจากศักยภาพของชุมชน ภูมิปัญญาของชุมชน หรือทุนในชุมชน เช่น ทุนทรัพยากรธรรมชาติหรือทุนระบบนิเวศ ทุนวัฒนธรรม ทุนภูมิปัญญา ทุนความพร้อมของพื้นที่ และได้มีการให้น้ำหนักกับทุนที่เป็นจุดเด่นของชุมชนในเรื่องการเป็นแหล่งผลิตอาหารทะเลที่ปลอดภัย ไร้สารเคมี (organic seafood) เป็นอาหารทะเลระดับคุณภาพ โครงการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีจึงเป็นการสร้างโอกาส สร้างช่องทาง และการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติการจริงเพื่อนำไปสู่การนำอาหารทะเลคุณภาพดีเหล่านี้ไปถึงมือผู้บริโภคในเมืองใหญ่ต่างๆ โดยทางชุมชนมั่นใจว่าอาหารทะเลแต่ละชนิดปลาแต่ละตัวจะมีเรื่องเล่า (stories) ทั้งเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับระบบวัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่กว่าชาวประมงพื้นบ้านจะได้ปลาสักตัวหนึ่งจะต้องมีการเรียนรู้ภูมิปัญญาในการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ จึงทำให้กลุ่มผู้บริโภคที่อยู่ห่างไกลได้รับรู้เรื่องราวของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีอีกด้วย

การจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้าน จึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งในการจัดการทุนของชุมชน เพื่อประโยชน์ของคนในชุมชน โดยคนในชุมชน ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาการเรียนรู้ที่มีรากฐานมาจากศักยภาพของชุมชน ภูมิปัญญาของชุมชน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตซึ่งจะนำไปสู่การสร้างงาน สร้างอาชีพให้กับสมาชิกในชุมชนทั้งในช่วงปกติและในช่วงมรสุมและยังเป็นการส่งเสริมการผลิตทั้งอาหารทะเลสดและอาหารทะเลแปรรูปที่ปลอดภัยไร้สารเคมี (ออร์แกนิก)จากการใช้เครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม รวมทั้งสามารถพัฒนานวัตกรรมและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับท้องถิ่นและวิถีชีวิต